

18 John Frostbrug

[Kampfgruppe Sonnenstuhl](#)
[De opmars van het 2nd Parachute Battalion](#)
[De eerste Duitse tegenacties](#)
[Maandag 18 september](#)
[De Duitse overwinning bij de Rijnbrug](#)

Een monumentale brug

De John Frostbrug is wellicht een van de bekendste plaatsen van de Freedom Trail Arnhem. Vernoemd naar de commandant van het Britse 2nd Parachute Battalion, luitenant-kolonel John Dutton Frost (1912-1993), houdt de brug door middel van een

plaquette, een gedenksteen en twee naambordjes de herinnering levend aan de Slag om Arnhem. De naamborden met het Pegasus embleem van de 1st Airborne Division herinneren werden op 16 september 1978 onthuld door de inmiddels gepensioneerde generaal-majoor Frost in het bijzijn van zijn vrouw, burgemeester Hans Roelen en diverse andere hoogwaardigheidsbekleders, burgers en Britse veteranen.

In een van de huisjes aan de westkant van de noordelijke brugoprit werd door hem diezelfde dag een koperen plaquette onthuld met daarop de volgende tekst:

TO THE MEMORY OF THE HEROES OF THE FIRST BRITISH AIRBORNE DIVISION, WHO BY THEIR SACRIFICE INITIATED THE LIBERATION OF THE NETHERLANDS, THE PROVINCIAL GOVERNMENT OF GELDERLAND, ON BEHALF OF THE GRATEFUL INHABITANTS OF THE PROVINCE, DEDICATES THIS MEMORIAL TABLET.

Een dag later mocht John Frost ook een gedenksteen onthullen met daarop een tekst van dichter Jan H. de Groot (1901-1990):

DIT IS DE BRUG WAAR JOHN D. FROST OM STREED
AAN 'T HOOFD VAN ZIJN HARDNEKKIGE SOLDATEN
TOT DE OPMARS WAAR DE VRIJHEID AARZELEND SCHREED
EEN BRUG TE VER VOND EN NIET MEER MOCHT BATEN
NU DRAAGT DE BRUG EEN NAAM DIE NAAR ZIJN NAMEN HEET'

In maart 2001 werd de John Frostbrug officieel erkend als een gemeentelijk monument.^[1] Een grote opknappbeurt volgde in de aanloop naar de 60ste herdenking van de Slag om Arnhem. De hekwerken werden bordeauxrood geschilderd, verwijzend naar de rode kleur van het Pegasus embleem. De overige onderdelen werden eveneens overgeschilderd.

Kampfgruppe Sonnenstuhl

De Britse lezing over de strijd om de Rijnbrug is meer dan eens weergegeven. Daarom zal de nadruk in dit artikel bij het Duitse oogpunt liggen, hier en daar aangevuld met Britse en Nederlandse bronnen. SS-Sturmbannführer Hans-Georg Sonnenstuhl, commandant van SS-Panzer Artillerie Regiment 10 van 10. SS-Panzer Division "Frundsberg", was zondagochtend met een kleine groep stafofficieren en manschappen op weg van Noord-Brabant naar het nieuwe kampement van zijn regiment in Zutphen. Bij het bereiken van het Maas-Waalkanaal ten westen van Nijmegen werden zijn voertuigen beschoten door geallieerde jachtbommenwerpers. Het bombardement miste echter alle voertuigen en Sonnenstuhl gaf bevel om verder te rijden richting Arnhem:

“Tegen 13.00 uur passeerden we de Arnhemse brug. Alles in de stad was rustig. Niets verdachts was er te zien. Echt een stad op een zondagmiddag. Amper op mijn commandopost in Zutphen aangekomen kwam er een dringende boodschap binnen via de radio van de divisiestaf. De chef-staf van de divisie, SS-Hauptsturmbannführer Bütke, was aan de andere kant en gaf me de volgende boodschap:

‘Vijandelijke parachutisten zijn in Arnhem geland en de commandant is nog in Berlijn bij het hoofdkwartier van de SS. SS-Obersturmbannführer Paetsch (als plaatsvervangende divisiecommandant) is nergens te bereiken, daarom moet u als hoogste in rang zijnde officier het commando over ons verdedigingsgebied Arnhem overnemen. Zwaartepunt vormen vooral de Rijnbruggen. Alarmeenheden zijn al op mars gestuurd en u krijgt nog verdere versterking van mij!’

(.....) Wat het aantal manschappen betrof had ik slechts twee alarmcompagnieën [geïmproviseerde eenheden voor het geval er een geallieerde aanval plaatsvond] ter beschikking. Een daarvan bestond uit de bemanning van een lichte batterij en was als infanterie al naar “Sperrverband Heinke” [in het zuiden van Nederland] gestuurd. Alles wat ik kon verzamelen waren 65 onderofficieren en manschappen en drie officieren en alleen lichte handvuurwapens als bewapening – geen machinegeweren!”[2]

De opmars van het 2nd Parachute Battalion

Intussen was het Britse 2nd Parachute Battalion van luitenant-kolonel John D. Frost via de Utrechtseweg, Benedendorpsweg, Klingelbeekseweg, Onderlangs en de Rijnkade op weg naar de verkeersbrug. A Company leidde de opmars en bereikte tegen negen uur in de avond de Rijnbrug. De eerste aanval werd afgeslagen door een pantserwagen met daarop een 20mm snelvuurkanon en mitrailleurshutters van SS-Panzer-Aufklärungs-Abteilung 9, de verkenningseenheid van 9. SS-Panzer-Division “Hohenstaufen” die ‘s middags naar Nijmegen was gestuurd.[3]

Een nieuwe poging van ander peloton van het 2nd Parachute Battalion onder leiding van luitenant Andy McDermont om brug over te steken mislukte eveneens. Het vuur van een vlammenwerper van een tweetal toegevoegde genisten raakte per ongeluk een houten munitiehuisje naast een van de twee bunkers op de brug. Een explosie volgde waarbij de verf van de brug vlam vatte.

Luitenant-kolonel Frost stuurde een genieofficier langs de Rijnkade terug om geschikte boten te vinden waarmee één peloton naar de overkant kon worden vervoerd. Meer kon hij op dat moment niet missen doordat zijn B Company bij het landgoed Den Brink in de westrand van Arnhem was opgehouden en C Company via de Utrechtseweg richting de Ortskommandantur marcheerde (zie punt 5).

De enige versterkingen die die avond en nacht nog arriveerden, waren het hoofdkwartier van de 1st Parachute Brigade, C Company van het 3rd Parachute Battalion (zie ook punt 36) en enkele ondersteunende eenheden, zoals een bevoorradingspeloton. In totaal had Frost om half twaalf die avond slechts ongeveer 680 officieren en manschappen. Een aantal van hen werd krijgsgevangen gemaakt bij de Lauwersgracht en in de Koningstraat (zie onder meer punt 29 Lauwersgracht en punt 24 Duiwelshuis). Daar kwamen de volgende ochtend nog 30 officieren en manschappen van de 9th Airborne Field Company, Royal Engineers bij en het grootste deel van B Company. De totale sterkte bedroeg maandagochtend om acht uur ongeveer 725 officieren en manschappen. Hun aantal werd daarna niet meer aangevuld.

De eerste Duitse tegenacties

De Britse luchtlandingen kwamen die zondag als een volslagen verrassing voor de Duitsers. Ten noordoosten van Arnhem lag het gehavende II. SS-Panzer Korps van SS-Obergruppenführer Wilhelm Bittrich dat in Normandië en Noord-Frankrijk zware verliezen had geleden. Kleine zogeheten Kampfgruppen (gevechtsgroepen) die haastig waren samengesteld uit infanteristen, artillerie eenheden en enkele tanks, waren onder meer in Noord-Brabant gelegerd. Van de twee divisies in het korps was de 10. SS-Panzer-Division “Fruntsberg” er het slechtste aan toe. De commandant, Brigadeführer Heinz Harmel, bevond zich in Berlijn om versterking en materieel voor zijn divisie aan te vragen. Zijn plaats als divisiecommandant werd tijdelijk ingenomen door zijn chef-staf, SS-Obersturmbannführer Otto Paetsch.

Het aantal officieren in de divisie was echter zeer klein door de hoge verliezen in Frankrijk. Sommige compagnieën werden daarom tijdelijk aangevoerd door onderofficieren of soldaten eerste klas.[4]

De 9. SS-Panzer-Division "Hohenstaufen" was er beter aan toe, aangezien haar SS-Panzer-Aufklärungs-Abteilung 9, een verkenningsafdeling bestaande uit veertig gepantserde voertuigen, nog op volle sterkte was. SS-Obersturmbannführer Walter Harzer, de waarnemende divisiecommandant, had weliswaar vrijwel al zijn zware materieel en SS-Hauptsturmführer Karl-Heinz Eulings 1ste Bataillon van SS-Panzergranadier Regiment 19 overgedragen, maar de verkenningsafdeling had hij tegen Bittrichs orders achtergehouden.

De eerste Duitse tegenaanval werd daarom uitgevoerd door eenheden van 10. SS-Panzer-Division "Fruntsberg" – zij bezaten immers de meeste pantserwagens en tanks.. SS-Obergruppenführer Bittrich verzamelde intussen alle overige reserves die hij kon vinden om hen ook zo snel mogelijk naar Arnhem te sturen. De 10. SS-Panzer-Division "Fruntsberg" kreeg daarom de opdracht om de Britse parachutisten tegen te houden totdat verder versterkingen zouden arriveren.

De 1. Kompanie van SS-Panzer-Aufklärungs-Abteilung 10 onder bevel van SS-Obersturmführer Karl Ziebrecht bereikte vanaf de Westervoortsedijk de brug kort na de eerste aanval van A Company. Zijn pantserwagens werden beschoten toen ze de Nijmeegseweg probeerden op te rijden. Ziebrecht kende de vijandelijke sterkte niet en trok zijn eenheid daarom terug. Via de radio meldde hij dat de Britten de brug hadden bereikt.[5]

Rond twaalf uur die nacht vond een tweede tegenaanval plaats vanaf de singels. SS-Sturmbannführer Sonnenstuhl en zijn kleine provisorische groep waren vroeg in de avond in Arnhem aangekomen en marcheerden in rijen langs beide zijden van de singels naar de brug, en bereikten het begin van de Nijmeegseweg. De commandant had in de buurt van het Willemsplein enige versterkingen ontvangen, onder meer in de vorm van een peloton van de Reichsarbeitsdienst, een paramilitaire afdeling van de Duitse National Socialistische Arbeits Partei (NSDAP). Zijn eenheden werden in de volgende dagen aangeduid als "Kampfgruppe Sonnenstuhl". Zelf herinnerde hij zich van de opmars naar de brug:

"Toen, nadat we zover zonder vijandelijke tegenstand te hebben ontmoet waren opgerukt, geloofde ik nog in een sprint naar de brug, die nog ongeveer 300 meter bij ons vandaan lag. Maar, nadat we amper de helft van de weg daarheen achter ons hadden gelaten, knalde het van beide zijden op ons los. De brugoprit was bezet! De oude vechtgeest vlamde op en elke (...) figuur werd levendig "begroet". Zoals we later uit het ondervragen van gevangenen leerden, had het de vijand ontzettend verrast: "Waffen-SS".

In de nacht (.....) konden wij ons alleen maar rustig opstellen en alle toegangswegen afsluiten. De volgende ochtend bij het eerste daglicht ging het verder. (.....) Ondanks zijn overmacht (wat we nu weten) viel de vijand ons op die maandagmorgen nog steeds niet aan.[6] Desondanks moesten we de vijand verhinderen om ons van boven af te beschieten vanuit de woningen en van de daken."[7]

Een derde Duitse aanval begon die nacht rond één uur en kwam vanuit het oosten. Deze werd uitgevoerd door Kampfgruppe Reinhold, een bijeengeraapte gevechtsgroep onder leiding van SS-Sturmbannführer Leo H. Reinhold. De meest formidabele eenheid waarover hij beschikte was een onderdeel van de 10. SS-Panzer-Division "Fruntsberg" - het 1ste Bataillon van SS-Panzergranadier-Regiment 22 van SS-Hauptsturmführer Karl-Heinz Euling. Dit bataljon telde ongeveer 200 officieren en manschappen. Op de hoek van de Badhuisstraat en de Nieuwe Kade werd het opgehouden door een peloton van C Company, 3rd Parachute Battalion (zie ook punt 36). Andere onderdelen van Kampfgruppe Reinhold liepen vast op de Westervoortsedijk en bij de Van Limburg Stirumschool.

Maandag 18 september

Sturmbannführer Sonnenstuhl had in de vroege morgen een geïmproviseerde commandopost ingericht in een hoekhuis, waarschijnlijk aan de Velperweg of in de Steenstraat. Hij had geen idee van de aanwezigheid van andere Duitse eenheden rondom de brug totdat hij bezoek kreeg:

“Om tien uur kwam plotseling de commandant van SS-Panzer-Aufklärungs-Abteilung 10, SS-Obersturmbannführer Brinkmann, door steegjes en over tuinmuren klimmend mijn gevechtspost binnen. Hij berichtte mij dat hij aan mijn linkervleugel (oostkant) aansluiting had tot aan de Rijnover. Hij had echter een nieuw aanvalsbevel gekregen van het II. SS-Panzer Korps om aan de overzijde van de Rijn te worden ingezet. Daarom zou zijn kampfgruppe die dag door SS-pantsergrenadiers worden afgelost. Daarmee nam SS-Obersturmbannführer Brinkmann afscheid van mij en ik hem in deze week bij de Arnhemse brug niet meer gezien.”[8]

Het is mogelijk dat Sonnenstuhl zich vergiste toen hij zijn verslag schreef. Voor zover bekend bleef Brinkmann aan de oostkant van de noordelijke oprit van de Rijnbrug in Arnhem en vertrok SS-Sturmbannführer Reinhold met zijn kampfgruppe via Pannerden naar Nijmegen. SS-Hauptsturmführer Euling herinnert zich dat hij werd afgelost door Kampfgruppe Knaust, een gevechtsgroep bestaande uit Wehrmacht-eenheden.[9] Majoor Hans-Peter Knaust had met zijn samengeraapte eenheid de hele nacht vanuit Bocholt naar Arnhem gereden.

Brigadeführer Heinz Harmel, de commandant van 10. SS-Panzer-Division “Fruntsberg” had ook een hele autoriteit achter de rug. Hij was in Berlijn toen het bericht over de Britse luchtlandingen ten westen van Arnhem binnenkwam. Harmel begaf zich direct naar zijn hoofdkwartier in Ruurlo. Hier trof hij niemand aan, maar kwam er toch achter dat het was verplaatst naar Velp. Zijn plaatsvervanger, SS-Obersturmbannführer Otto Paetsch, was blij om hem te zien:

“Paetsch’ eerste woorden waren: “Goddank, u bent terug!”. (.....) Hij begon me te vertellen wat er was gebeurd en wat de orders (van SS-Obergruppenführer Bittrich) waren. Ik was me totaal niet bewust van de situatie en de ernst ervan. Ik had het geluid van gevechten gehoord toen ik de omgeving van Arnhem naderde. Ik was erg moe omdat ik de hele nacht niet had geslapen en de avond daarvoor had ik in de auto naar Berlijn alleen wat dutjes kunnen doen. Het was onmogelijk om de situatie snel te overzien. Alles scheen verward en onzeker.

Nadat ik met Paetsch had gesproken, sprak ik met Bittrich over de telefoon. Hij herhaalde in zekere zin de orders die al had gekregen. Toen besloot ik om zelf de zaken te gaan bekijken en vertrok naar het centrum van Arnhem.

Op weg naar Arnhem langs de Velperweg stopte ik bij de commandopost van Sonnenstuhl en vroeg en kreeg twee tanks. Ik ging met de twee tanks verder totdat ik het Velperplein had bereikt en liet er één tank achter. Met de andere tank volgde ik de Eusebiusbinnensingel naar de brug. De brug was al geblokkeerd [met anti-tankmijnen] door de Engelsen en de gevechten waren intens. Ik naderde de brug zo dicht mogelijk. Ik zag een gesneuvelde soldaat liggen die we niet hadden kunnen bergen doordat hij in de Engelse vuurlinie lag. Er waren veel [vijandelijke] sluipschutters in de kelders en op de daken.

Ik besloot dat de enige manier om met ze af te rekenen was om zware artillerie in te zetten op de huizen. Er was geschut aanwezig en ik liet ze midden op de brede straat [Nijmeegseweg] positioneren en gaf bevel om te vuren. We begonnen recht onder het bovenste deel van de gevels en schoten meter voor meter totdat de huizen ineenstortten. Ik lag op de grond tussen twee stukken geschut en leidde het kanonvuur.

Helaas konden we dit niet lang volhouden doordat de Engelsen een zware kanon in een bunker [het linkerhuisje op de noordelijke brugoprit] hadden opgesteld en hun vuur op onze artillerie concentreerden. We moesten terugtrekken.[10] Ik kon niet in Arnhem blijven, omdat het mijn taak was om mijn mannen naar Nijmegen te krijgen. Ik had graag willen blijven. Het was een nieuw soort gevechtservaring voor mij.”[11]

Harmels aandeel in de strijd is na de oorlog betwist en zorgde in de tweede helft van de jaren negentig voor een opsplitsing van de veteranenorganisatie Suchdienst Kameradschaft Fruntsberg in een kleine groep met dezelfde naam en het nieuwe Truppen Kameradschaft Fruntsberg. De laatst genoemde groep twijfelt niet aan Harmels optreden, maar de Suchdienst Kameradschaft Fruntsberg doet dat wel aan de hand van rapporten en verslagen van hogere officieren van de 10. SS-Panzer-Division “Fruntsberg” die een ander beeld geven van Harmels optreden. De Duitse strijdkrachten rondom de Rijnbrug waren vanaf maandagmiddag verdeeld over twee gevechtsgroepen: Kampfgruppe Knaust in het oosten (Westervoortsedijk tot aan de Nieuwe Kade) en Kampfgruppe Sonnenstuhl in het noorden (Eusebiusbinnensingel tot aan Eusebiusbuitensingel). De westkant was door gebrek aan eenheden nog niet geheel afgesloten, waardoor B Company van het 2nd Parachute Battalion min één peloton zich die ochtend nog bij de strijdmacht van luitenant-kolonel Frost bij de brug had kunnen voegen.

Een aanval van SS-Panzer-Aufklärungs-Abteilung 9 vanuit Elden was 's morgens vastgelopen op de anti-tankmijnen die het Assault Pioneer Platoon van luitenant D.M. Douglas op zondagavond over de brug had gelegd. Korporaal Leslie McCreesh, een PIAT-schutter van het peloton, bevond zich in het gebouw van Rijkswaterstaat aan de Eusebiusbinnensingel en herinnerde zich later dat onder meer met een anti-tankkanon op de Duitse pantserwagens werd gevraagd. Zelf bediende hij met korporaal Arthur Rattray een PIAT en schakelde een pantserwagen uit. Rattray sneuvelde twee dagen later.^[12]

Soldaat Sid Blackmore was ook een PIAT-schutter en bevond zich bij A Company. Hij vertelt over de Duitse aanval:

"We gebruikten wat hadden op de Duitsers op de brug. Een grote hoeveelheid aan munitie werd verschoten om ze tegen te houden. Zoals u weet kregen we geen versterkingen of nieuwe voorraden."^[13]

De mislukte aanval van SS-Panzer-Aufklärungs-Abteilung 9 is verfilmd in de klassieker *A Bridge Too Far* uit 1977. Hierin komt tijdens deze scène ook het fictieve personage Harry voor, een officier met een zwarte paraplu. Aan het einde van de film overlijdt hij in een kelder naast luitenant-kolonel Frost. Dit is een fictieve gebeurtenis.

Toch is niet alles verzonnen want majoor Digby Tatham-Warter, de commandant van A Company, viel tijdens de Slag om Arnhem op door de zwarte herenparaplu die hij ergens gevonden had. Hij droeg deze bij zich als herkenningsteken. Tatham-Warter was slecht in het onthouden van wachtwoorden. Maandagavond had hij het bevel over het 2nd Parachute Battalion moeten overnemen van majoor David Wallis, de plaatsvervangende commandant. Wallis was tijdens een nachtelijke inspectietocht door 'friendly fire' gedood, omdat hij op de aanroep van een Britse wachtpost het wachtwoord te zacht zou hebben gezegd.

Omdat luitenant-kolonel Frost al het bevel voerde over alle Britse eenheden rondom de noordelijke brugoprit werd Tatham-Warter benoemd tot tijdelijke bataljonscommandant. De aalmoezenier, Bernard Egan, herinnerde zich na de oorlog hoe de majoor tijdens een Duitse mortierbeschieting met geopende paraplu op hem was opgestapt en hem veilig naar de overkant van de straat had gebracht met de woorden:

"Maak je geen zorgen, ik heb een paraplu."^[14]

Het optreden van een andere Britse officier ging ook niet onopgemerkt voorbij. De zesentwintigjarige luitenant John H. Grayburn commandeerde 2 Platoon van majoor Tatham-Warters A Company. Diverse malen was hij zijn peloton voorgegaan bij een aanval. Hoewel hij al op 17 september 's avonds was gewond geraakt in zijn schouder, bleef hij bij zijn peloton.

Op 19 september werd het huis dat Grayburn met zijn manschappen verdedigde in brand geschoten. Alle vijandelijke aanvallen waren die dag afgeslagen en toen het duidelijk werd dat de brand niet kon worden geblust gaf de luitenant zijn peloton bevel om het huis te verlaten. Hij reorganiseerde zijn peloton en dat van de zwaargewonde luitenant McDermont en bracht de gemengde groep in een nieuwe stelling onder de brugoprit.

Een dag later ging Grayburn zijn peloton opnieuw voor in een kleine tegenaanval waarbij de vijand tijdelijk werd teruggedreven van de burgpijlers en genisten de door de Duitsers aangebrachte springladingen konden verwijderen. Hij raakte gewond in zijn rug, maar weigerde naar de eerstehulp post te gaan. Bij een nieuwe Duitse infanterieaanval in de avond, gesteund door een tank, stond hij in het volle zicht van de vijand om de terugtocht van zijn manschappen naar een andere positie te leiden. Grayburn werd uiteindelijk gedood door tankvuur. Postuum werd hij na de slag om Arnhem onderscheiden met het Victoria Cross.

Soldaat Sid Blackmore was erbij toen Grayburn sneuvelde:

"Het was een zeer chaotische situatie rondom de brug. Dag werd nacht en nacht werd dag. We moesten het brandende huis verlaten, Bob Lygo en ikzelf. We kwamen bij de trappen naast de brug [de Marktstraat, aan de westkant van de brugoprit] en toen we van onze eerste granaat afvuurden met onze PIAT ketste de bom af op de Tiger tank. Toen opende de tankbemanning het vuur met hun machinegeweer en luitenant Grayburn werd gedood. Hij werd postuum bevorderd tot kapitein en kreeg het Victoria Cross.

Het volgende wat ik me kan herinneren is dat ik wakker werd in een ziekenhuis. Ik was in mijn benen geraakt en had verwonding aan mijn hoofd. Ik heb erg veel geluk gehad, maar ik verloor een groot aantal vrienden.”[15]

Nog altijd zijn er kogelgaten te zien in de treden van de trappen aan de westkant van de oprit. Ook een brugpijler aan de oostkant vertoont kogelgaten en een stuk van het beton is op een hoek voor een deel weggeslagen. Dat het ondanks de steun van tanks en kanonnen ook moeilijk was voor de Duitsers blijkt onder meer uit het grote aantal Duitse gesneuvelden en de manier waarop veteranen met eerbied over hun voormalige Britse tegenstanders spreken.

De Duitse overwinning bij de Rijnbrug

Tijdens de volgende dagen ontvingen de Duitsers meer en meer versterkingen. Het mortiervuur nam toe en de Britse munitie slonk zienderogen. Voedselvoorraden raakten eveneens op en het aantal gewonden en gesneuvelden steeg door het toenemende aantal mortierbeschietingen en artilleriebombardementen. Daarbij speelde ook een Duits 88mm luchtafweerkanon aan de zuidkant van de brug een rol. Horizontaal opgesteld vuurde het granaat na granaat af richting de huizen aan de westkant van de brug, verdedigd door B Company.

'Arnhem, panorama vanaf de Grote Toren' staat op de achterkant van deze foto. De Eusebiuskerk fungeerde wel vaker als standplaats voor fotografen, en deze afbeelding geeft een mooi beeld van de situatie tussen het godshuis en de verkeersbrug. Wanneer en door wie de camera werd gehanteerd, staat er helaas niet bij, maar het zal eind jaren '30 van de 20e eeuw zijn geweest. Op de voorgrond de Markt, met rechts de Sabelspoort (een oude stadspoort). Links het Provinciehuis, en daarachter, met de hoektorentjes, het Rijksarchief. (Gelders Archief, Arnhemse fotocollectie, negatiefnummer B 215/11)

Mevrouw E.C. Bitter-van Dijk was destijds 19 jaar oud en woonde in de Marktstraat nummer 3, halverwege het Rijksarchief en het bataljonshoofdkwartier van het 2nd Parachute Battalion in het huis van dokter Van Niekerk. Zij schreef over de gevechten op maandag en dinsdag:

“Tegen de avond verschenen de Duitsers en werd ons huis door een granaat getroffen. Die nacht kwam van slapen niet veel terecht daar er door Duitsers ook geschoten werd vanaf de zuidelijke Rijnoever. Wij zagen dat de houten keetjes op de oprit van de brug in brand waren geschoten. Wonen op de eerste verdieping werd te gevaarlijk zodat wij naar de begane grond gingen, waar een kerkruimte was.

Negentien september 's morgens vroeg drongen de Duitsers door tot de Markt en zagen wij dat een Duitse officier zich verschanste in een tram van lijn 2. Wij hoorden de Duitsers hun commando's brullen. De Engelsen slaagden erin de Duitsers te verdrijven. Zij schoten vanaf de sousterrains van de omliggende woningen. De Duitsers keerden evenwel terug en staken de huizen in de omgeving in brand.

De situatie voor ons verslechterde snel ook omdat ons huis al door zes granaten getroffen was. Wij verbleven aan de achterzijde van het huis, waar het nog min of meer veilig was. Steeds meer gebouwen raakten in brand. Een granaat had de zolderruimte getroffen: het bleek een blindganger te zijn! Inmiddels naderde de vuurzee ons huis. Wat te doen? Vluchten op gevaar van leven of dood?

Wij zagen vanuit ons huis de gesneuvelde en gewonde militairen liggen die om hulp riepen. We besloten toch te vluchten, omdat ook ons huis in brand was geraakt. We riepen 'vuur, vuur' en probeerden daardoor de aandacht te trekken van de schietende Engelse militairen tegenover ons. Het schieten hield even op en we slopen achter elkaar langs de muren voorafgegaan door een Engelse parachutist weg van ons huis. We werden ondergebracht in het gebouw van Rijkswaterstaat aan de Eusebiusbinnensingel.

De kelders van dit gebouw lagen vol met gewonde Engelse militairen. De conciërge woonde er nog terwijl er zich ook nog andere gevluchte Arnhemmers bevonden.”[\[16\]](#)

De strategie van de Duitsers was simpel maar doeltreffend. Eerst stelden ze eenheden op rondom de Britse posities bij de brug. Tegelijkertijd vielen ze al in de avond van 17 september en de daarop volgende nacht vanuit het oosten aan. Om te voorkomen dat de Britten zouden uitbreken werden allereerst huizen aan het Walburgisplein en het Paleis van Justitie aan de Markt in brand gestoken.

Deze strategie werd uitgebreid op 19 en 20 september. Het kordate optreden van de Arnhemse brandweer vanuit de kazerne in de Beekstraat verstoorde de Duitse plannen; zij werden daarom op dinsdag weggestuurd. Woensdagmiddag mocht een kleine groep blussen in de binnenstad, maar niet de St. Eusebiuskerk omdat de Britse parachutisten inmiddels naar de westkant van de brugoprit waren verdreven en de gebouwen aan de oostkust waren veroverd. De Duitsers waren bang dat de vijand zou ontsnappen naar de Markt en dus werden door machinegeweren en stukken geschut opgesteld.

Woensdagavond werd een wapenstilstand gesloten om de Britse gewonden uit het inmiddels brandende gebouw van Rijkswaterstaat te kunnen evacueren. Twee Nederlandse jongens van respectievelijk 17 en 19 jaar oud, Klaas Deerman en Lambert van Essen, werden om kwart voor acht doodgeschoten op de Eusebiusbinnensingel. Zij werden dus gedood tijdens de korte wapenstilstand. Als reden van hun overlijden werd lange tijd aangenomen dat ze seinen naar Britse parachutisten hebben gegeven. [\[17\]](#) Het is aannemelijker dat ze Britse gewonden verzorgden en daarom werden doodgeschoten, net zoals de vijf Nederlandse mannen die op maandagmiddag in de Bakkerstraat waren geëxecuteerd (zie punt 5).

Het laatste bericht dat die nacht bij de brug werd verstuurd door een Britse radiotelegrafist luidde als volgt: "Out of ammunition. God save the King". ("Munitie is op. God behoede de koning.") Duitse tanks rolden inmiddels al over de Rijnbrug naar het zuiden om de verwachte opmars van het Britse 30ste Legerkorps tegen te houden.

De brug werd op 7 oktober 1944 vernietigd door Amerikaanse B-26 Marauders van de 344th Bomb Group zodat de Duitsers de overspanning niet konden gebruiken om hun troepen in de Betuwe te versterken. Het bombardement vernielde de brug niet helemaal. Hoewel er geen voertuigen meer over konden rijden, was het wel mogelijk om op de ingestorte brug een noodbrug aan te brengen.

In januari 1945 werd de brug opgeblazen, ditmaal door de Duitsers uit angst voor een geallieerd offensief dat pas in april werd uitgevoerd. De Canadese genie legde in het voorjaar van 1945, nadat de stad door de Britse 49th "Polar Bears" Infantry Division en onderdelen van een Canadese pantserdivisie was bevrijd, een dubbele Baileybrug aan ten oosten van de verwoeste Rijnbrug, aan de Nieuwe Kade. Op 8 juni van dat jaar werd de brug geopend in het bijzijn van burgemeester Chris Matser en de Canadese generaals Charles Foulkes en Guy Simmonds, naar wie de bruggen naar waren vernoemd.^[18] Uiteindelijk werd de Rijnbrug voor de tweede keer herbouwd (in mei 1940 was de rivierovergang ook al opgeblazen) en was in 1950 gereed.

De waarnemend leider van de Arnhemse Luchtbeschermingsdienst, B. van Brussel, schreef in 1945 over het bergen van de vele oorlogsslachtoffers rond de brug:

"Meer dan eens kregen we bewoners op kantoor, met de mededeeling dat er lijken in hun tuin lagen, want het stonk zoo verschrikkelijk, wat dan klopte want in die gevallen waren het latrines van de Engelschen of de Duitschers, doch geen lijken. Bij de brug te Arnhem, naast het gebouw van de Rijkswaterstaat kwam bij het puinruimen een Engelschman, totaal verbrand te voorschijn. Bij het vrijmaken bleken er nog meer onder het puin te liggen, in totaal negen man. Dagelijks komen er resten of geheel verteerde lichamen uit het puin van de omliggende gebouwen."^[19]

- [1] Jos Diender, Mo(nu)menten van Stille. Tentoonstellingscatalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in 2004.
- [2] Hans-Georg Sonnenstuhl, Bericht H.G. Sonnenstuhl, SS-Stubaf.Rgt.Kdr.SS-Pz.Art.Rgt.10 "Fruntsberg", Die Hellebarde (1998), nummer 18, blz. 104.
- [3] Marcel Zwarts, 'SS-Panzer-Aufklärungs-Abteilung 9 en de Arnhemse verkeersbrug', Nieuwsbrief Vereniging Vrienden van het Airborne Museum No. 90 (juni 2003), Ministory 78, blz. 2.
- [4] Telefoongesprek Frank van Lunteren met Horst Weber, veteraan van SS-Panzer Grenadier Regiment 21, maandag 9 juli 2007.
- [5] Zwarts, 'SS-Panzer-Aufklärungs-Abteilung 9 en de Arnhemse verkeersbrug', 3.
- [6] De
- [7] Sonnenstuhl, Bericht H.G. Sonnenstuhl, SS-Stubaf.Rgt.Kdr.SS-Pz.Art.Rgt.10 "Fruntsberg", 105.
- [8] Ibidem.
- [9] Brief Karl-Heinz Euling aan Frank van Lunteren, 5 mei 2007.
- [10] Dit was waarschijnlijk alleen maar één 6-ponder anti-tankkanon. De Britse parachutisten beschikten maar over vier stukken geschut.
- [11] Interview with General Harmel – November 2 and 22, December 1967, blz. 4-5. Gelders Archief, Collectie L.P.J. Vroemen, 2867, inventarisnummer 31. Origineel afkomstig uit de Cornelius Ryan Collection, Vernon R. Aldan Library, Ohio.
- [12] E-mail Leslie McCreesh aan Frank van Lunteren, 16 mei 2007.
- [13] Telefoongesprek Frank van Lunteren met Sid G.S. Blackmore, 7 mei 2007.
- [14] Cornelius Ryan, A Bridge Too Far (New York 1974) 436.
- [15] Telefoongesprek Frank van Lunteren met S.G.S. Blackmore, 7 mei 2007.
- [16] Ingezonden brief van mevrouw E.C. Bitter-van Dijk in de Arnhemse Courant van vrijdag 23 september 1994.
- [17] Overlijdensakten Klaas Deerman en Lambert van Essen, Gelders Archief, register burgerlijke stand Arnhem.
- [18] J. Vredenberg, Wederopbouw. Stedenbouw en architectuur in Arnhem 1945-1965 (Arnhem 2004) 11-12.
- [19] Verslag van B. van Brussel (december 1945), 10. Gelders Archief, Documentatiecollectie Tweede Wereldoorlog, inventarisnummer 4.